

A. GERGELY ANDRÁS

KOMPLEX TÖRTÉNETISÉG, TEJESSÉG-IGÉNYŰ BELÁTÁS

■ Történelem és komplexitás – ez „A mi Közép-Európánk” témakörében zajló nyári egyetemi tábor leíró és értelmező kerete ebben az évben és ebben a társadalomtudományi mezőben,¹ amely magyar, román, német és európai közpolitikák, nemzetképzetek és kisebbségi státushelyzetek révén körbevesz bennünket. Túl sok is ez, avagy képtelenül kevés még, az persze nézőpont(választás) kérdése is. De hát ki az a „mi”, kié az, ami mindenkié, közép-e, ami közbülső, s lehet-e közétről vagy a szélekről, provinciákról és centrumok súlypontváltásairól beszélni, s erre történeti korok, korszakos ideológiák hatnak-e, megfogalmazásaink naprakészek és napra hangoltak-e, avagy történeti dimenziókban is képesek vagyunk áttekinteni, belátni, értelmezni mindazt, ami a komplex rendszerek kölcsönhatásaira jellemzően fennáll?... Értelmezhető-e Közép-Európa a tágabb, nem-közép, vagyis a szélső-európai, az északi és mediterrán, keleti és nyugati *nélkül*?... Megél-e magában mint *kereső szempont* (ideológia, életvilág vagy fogalom) a szomszédságok, a térbeli viszonylatok, az összefüggések és szembesülések, összefogások és kizárások, bekebelezések és kölcsönhatások nélkül?... Lehet-e értelmezni, kutatni, bevagy átlátni, leírni Középső-Európát? Ehhez hadd kezdjem messzebről – hisz kölcsönkapcsolatok, kihívások, cselekvések és megoldási kísérletek interpretációit hallgattuk és figyelhettük meg a rendszerváltó évek Közép-Európájában. Kisebbségiség és szomszédság, nemzet és kisebbségei, provinciák és félperifériák csatákos küzdelmei, kiegyezések sorsa került terítékre a konferencia-témakörben, s ezek zajlanak ebben a történeti-földrajzi *keretben* is, ami közbülső Európa lenne. E keret leírhatósága, Európa *egésze* nyilván csak elnagyolt jelzőkkel és fejlődésívvel körvonalazható, de már magában a leírásban is óhatatlanul jelen van, jelen marad a *történeti* beszédmód, és hasonlóképpen jelen van a história cikcakkos folyamataira utalás, párhuzamai, adekvát asszociációi körében. Tehát *keret és történetiség* mint a *komplexitás* esélyei... – ezek keretezik saját mondandómat is.

Belátni Európába és rálátni Európára kívülállóként lehet leginkább. De kívül vagyunk-e? Európaiként semmiképp. De európaiak vagyunk-e? Átlátni mindezt kívülről másképp lehet, mint belülállóként, kisebbségiként, résztvevőként. Hadd kezdjem messzebről, egy kis kanyar idejéig, nevezetesen az empirikus lét és teoretikus le- vagy belátás közötti miliőben: Noam Chomsky, a filozófus, nyelvész, politikai másként gondolkodó kritikus vagy ötven éve kezdte aprólékosabban fölvezetni az empirizmussal való szakítás alapelveit és nagy rendszerének kidolgozását a generatív grammatika (akkor) forradalmian új szemléletmódjával. Ebben egy általános nyelvelméleti elv- és feltevérendszer formál meg, melynek az elsajátítás, a megértés és az episztemológiai háttérben zajló megismerési folyamatok változatai adják a szintaktikai mélységet, de a generatívítás, a formalizálható tartalom alapszinteken eltér a struktúráktól. Nem megyek mélyebbre, csak két momentumot említek: a lexikai tö-

mörségű, ha úgy tetszik: *fonetikus* leírhatóság az egyik esélyként – és az értelmezési lelkületet meghatározó lényegiség, esszencialitás a másik oldalon, mely a *fonémikus* struktúrákban mutatkozott megfogalmazhatónak. E két alapkategória jelen van azóta a filozófiában, a megismerés-lelektanban, az antropológiában, a biológiában vagy a zenei műelemzésben is. Miért ne épp a politológiában ne lenne/lehetne jelen?!... Ez költői alapkérdésem lényege.

Mármost előadásom alaptézise – nem közvetlenül, de a jelzett kerettel és a generatív tudások, lényeglátó keresések és hiteles társadalomtudományi képzetek terén mindenképpen – talán ezzel az alapképlettel jellemezhető. Azt állítom ugyanis, hogy a konvencionálisan művelt, közpolitikai és publicisztikai értelemben használt, szcientikus entitásként fölépített politikatudományok társadalmi és tudományos pozíciója valamiféle „magaslesről”, „toronyóri pozícióból” formált vélelmeket a társadalmi-közpolitikai mozgásokról – amely „lelátó”, lehet, mára elavulttá vált, mert globalizációk, határátkelések, jelentésátadások és értelmezői network-nézőpontok sokkal inkább megkívánnának ma már egy, a generatív tudáson és a történeti tudások értelmezési tartományán túli, éppenséggel az *interpretációk* világában zajló eseménymenet-értelmezést vagy ennek felhasználását. Saját szűkebb tudástartományom vidékein, a kulturális (vagy akár a politikai) antropológiában nemcsak a generatív grammatikára, hanem komplementer oldalán a szimbolizációk és szimbolikus kultúrakutatások tájékán is a nyolcvanas évektől alapkérdéssé vált az étikus vagy émikus világképek küzdelmének, relevanciáinak alapváltája, a hosszas részt vevő megfigyelésen alapuló antropológiai terepkutatások és a nagy rendszeralkotó aspektusok közötti választás kényszere. Békebeli kulturális antropológus ugyan már egyetemi szinten tanulja, később alaposan alkalmazza is e kettő *rá-* és *bepillantás* technikáit – de maga a vita, a prioritások kérdése végig fennmaradt, és ma is vízvázalasztó az iskolák, irányzatok, hitelességek, autentikusságok, rendszerszintű vagy mikroléptékű megismerésmódok között.

Alapkérdésem tehát, hogy amikor politikai és történeti világokról politológiai aspektusú fölismeréseket teszünk, mennyire vagyunk rálátni képesek, s nem korlátozza-e szavaink, tapasztalati tudásunk minőségét, érvényességét e *kívülálló* szerepkör vállalása... Mi több, e két aspektus s nem melleleg a történeti sodrás, az időiség kérdése kiegészítésképpen nem inkább azt igényli-e, hogy a magunk elfogulatlan, pártatlan, „objektív”, tudományos nézőpontját ne csupán a szakirodalom hivatkozható forrásaival, metodológiáival vessük össze (lásd a múlt idejű Chomskyra utalásom rossz antréját!...), hanem a társadalmi valóság(ok!) megannyi változatával is, életvilágával, élménytömegével, értelmezhető mélységeivel is kiegészítve?... Az *objektivitás* eszköze a tudományos nagyság, a hübrisz, az elvitathatatlan érvényesség metodológiája. De vajon hol a tesztje ennek a releváns (vagy annak tekintett) tudásnak? A megkérdezett társadalom válasza? (DE: kit kérdezek meg, hol és miért, hogyan, és milyen céllal...?) Az érintettek vitatkozó státusza? (Lehet-e a válaszadónak ellentétes értékrendje, melyben már a kérdezőbiztos kérdése is állítás egyben, fölérendelődő pozíció, félnivaló vagy feltevéses adatgyűjtés?!...) Az uralmi alárendeltséget elszenvedők tiltakozása lehetne egy hamis vagy nem igazán érvényes kép ellen? Interaktív-e a politika tudománya, s jól értelmezi-e a *zajló valóság* bizonyos/egynémely/kiválasztott folyamatait? S ha nem?... Hol a tiltakozás felülete, ha egy jobboldali diskurzuselemről a befogadó/reflektáló társadalom úgy látja: nem arról szól, ami *van*?... Hol a tere egy másik s éppoly jogos aspektusnak, ha a baloldali érzületek kritikai leírását fo-

galmazza meg az elemző? Van-e kellőképpen színes politikai sajtó, amely tükrözni képes a tényleges társadalmi osztottságot, politikai aspirációkat, törekvéseket, rejtett ambíciókat? S hol a határa a politikai szereplők tiltakozásának, ha rajtakapják őket hitványságaikon, tévedéseiken, gazemberkedéseiken stb?... Hol a határa a politológus „tévedésének”, túlzásának, mellévetődésének, hantájának – pl. a „Kik támadták meg Magyarországot?” jeles szerzői társadalmi képződményt, ideológiai tézisterméket vagy szakmunkát hoztak-e piacra? Egy közvélemény-kutató intézet attól hiteles-e, ha sokat vagy sokszor méricskél, vagy ha politikailag orientálódva mér, vagy ha jósol és jóslata bevál, vagy ha a nemválasz-válaszokat is éppúgy elemzi, mint az igen/nemet, meg a -0,007 ezrelékek középarányosait?!

A kutatások ránézeti képe, „kívülképe” vajon bír-e társadalmi relevanciával, politológiai vagy szociológiai hitelességgel, esetleg netán történeti érvénnyel is?... Lehet-e belülnézeti kor- és kórképet adni távolnézeti állapotábrák helyett, mellett?... Lehet-e a kívülképnek belülképpel árnyalódnia, s ez levon-e az érvényességéből, de mikor von le, miért, mennyit?

A kutatók belülnézeti képe, megosztottsága közismert... Ne menjek messzebb: az MTA Politikatudományi Intézetének kutatói köréből a rendszerváltás utáni évtizedben kiszorultak azok, akik virtigli szocik voltak, utána kiszorultak a pártpolitikusok is, ma már semmiféle „politikai” hovátartozás nem látszik rajtuk, tudásmérnökök és konstruktőrök ülnek a kutatói székekben, s ha egy évtized alatt háromszor előfordul az, hogy egyvalaki kutatóként élő társadalmi valóságban is megfordul, az szinte kivételes csodabogárnak tetszik már. Belülről látnak-e, akik jelen vannak az élő társadalmi életvilágban – vagy rálátnak inkább? A politológusok politológiájáról senki, sehol, semmit, sehogyan nem ír szakmai kritikával!... Az antropológusokkal ez gyakrabban előfordul, a szociológusokkal vagy pszichológusokkal kicsit sűrűbben, a történészek inkább *objektívalt* vitákba emelik a másként-látás örömét és kritikáját... De hát épp a politika kutatói ne lennének politizálók is valamely mértékben? Akkor hol marad a személyes és kutatói felelősségük, helyismeretük, érintettségük? A tudomány oltárán áldozva elveszítették valahol?

Más helyzetben van-e a kisebbség, amely élő társadalomként élő valóságot kínál a kisebbségkutatónak?... Utóbbi „belülről” nézve, a kisebbségkutatás belülről vizsgálva roppant mód megosztott, széttagolt, érdekvezérelt, pártosság, támogatottság-, háttérfüggő, nemegyszer a célzott tudományosság csúcsai felé is ezeken a diszjunkt buktatókon keresztül vergődő... Aki empirikus oldalról jön, a direkt társadalomkutatás felől, az kénytelen magát módszertani iskolákba tagolni, kénytelen közlendőit ennek megfelelő orgánumok szerint hangolni. Aki elméleti vagy történeti spektrumból fogalmaz, annak is kívülről/fölülről kalibráltak a választható irányai, határai, besorolási mutatói, iskolához vagy irányokhoz tagoltságai... (Meg talán aki ilyeneket állít, annak is.)

Empirikus politikatudomány – lehetne az egyik releváns ágazat. De nem igen az: az MTA politológusainak kb. évi száz publikációjából három/öt az „empirikus” mélységű, a tényleges társadalmi miliőben részvétel terén ennek csak egy kisebb hányada. Romániai adatot mondjanak a helyiek! *Empirikus* a saját szótáramban résztvevő, ott lévő, köztük élő, sorsukkal megosztó... De empirikus-e, aki mintegy repülővel száll a kutatót terület fölé, elnagyolt sémába tagolja az élő társadalmi világokat, s színes fényceruzájával satírozza pirosa, zöldre, kékre annak képréseit?

Kisebbségkutató előnyben, ha kisebbségről ír! De: ismerik/tudják-e, hogy ugyanaz épületben, folyosón, tanteremben hányan vannak, akik egy „csoport-

ba” sorolhatók kisebbségi mibenlétük mikronjait illetően vagy akár csak szakmai nézőpontjuk terén, iskolázottságuk vagy tudástökéjük eredete szempontjából? Hétköznapi pártválasztás vagy kényszerszavazói magatartás terén, melyről azután még nehezebb vallani, adatot mondani, mint átlagokat és derivátumokat közzétenni...

Amit itt (mint kívülálló leskelődő és belülálló vallomástevő) röviden megfogalmazni kívánok, kicsit épít a Chomsky-féle émikus/étikus osztottságra, de a megismeréstudományok módszertana terén egy új aspektus lehetőségével kacérkodik. Ennek eredete, tudományos *kutatási* nézőpontja a kortárs néprajzkutatásból, kultúrakutatásból, etnológiából jön, amely tudásterületi vállalása szerint immár nemcsak a múlt világainak (folklorisztikus hagyatékának) feltárására, hanem a jelen, az élő, együttélő, kölcsönhatásban élő társadalmi világoknak valamiféle életvilág-konstrukcióját kívánja föltárni vagy megismerni, sőt arra is vállalkozik, hogy rangrejtve vagy nyíltan, de az elbeszélő pozícióját, a kutató „pillantását” is a feltárás-megismerés-értelmezés részévé tegye. Kijelent valamit, valamiért és valahogyan, mellesleg minderre rálát, megnevezi, értelmezi, pozicionálja... – egyúttal a tudományos konklúziók érvényességi keretét is felmutatja, ahogyan a műtörténészek, műkereskedők vagy dizájnerek teszik egy képerrettel, egy milió körvonalaiival, egy jelentés-tér befolyásolásával. Úgy egyszerűsíthető, rövidíthető ez a mi nyelvünkön és tudásterületünkön, mint valami olyasmi, ami a modernitás, modernizmus, modernizáció vagy posztmodern jelzőkkel nemcsak megnevez, jellemez, hanem vállalja, hogy mindeközben vitatott problémákat, szociokulturális jelenségeket, képzeteket, illetve folyamatokat írhatnak le, akik alkalmazzák. Vagyis bevállalja azt is, hogy korunkban immár a modernség történeti címkévé vált, sőt a modernségből hagyomány lett, melynek címkézett hátterében különösen a vitatott problémákat, szociokulturális jelenségeket, képzeteket, illetve folyamatokat írhatjuk le. Ez a nézőpont tükrözi „az átörökített tudományos praxisal történő kritikai szembenézés gyakorlatának kialakítását. Többek között ide tartozik például a modern *terepmunkás habitus* újragondolása; a viszony kutató és kutatott, illetve sokkal inkább beszélgetőpartner, közreműködő helyi lakos, kulturális konzultáns (consultant – consultancy and partnership) között; vagy a társadalomtudományi tudás gyakorlati értékének kérdése (hasznosítás és alkalmazás)” – ahogyan ezt a kulturális antropológus Lajos Veronika egy elemző cikkében összegzi 2013-ban.² Ha pedig a hagyomány megmaradására, a társadalmi-kulturális örökség védelmére és folytonos újraértékelésére intézményesen vállalkozó néprajztudomány ezt a gesztust képes megtenni (mint az akadémiai hierarchiában a *történeti* tudományok közé sorolt ágazat), akkor a még inkább kortárs társadalmi jelenségekre fókuszáló politikai tudományok vajon miért is nem teszik hasonlóképpen?...

Csupán egy rövid kitekintés engedjék meg itt a metodológia és a csízírók világába, hogy azután visszatérhessek befejezésképpen a politikai tudományok kutatástechnikái felé... Példaképpen egy rokontudomány metodológiáját hadd idézzem meg mint kihívó tanulságot. A modernizációval foglalkozó magyar néprajzi szakirodalom java többségében a hagyománykövetőt, a konzervatívot és a hagyatéként megmaradtat preferálta korábbi korszakaiban – úgy, mintha mondjuk a politika tudománya egyszerűen a pártok, kormányok, társadalmi osztályok vagy képviseleti formák szimpla története és értéktartalma volna. A néprajzi kutatásban és kultúrakutatásban immár a modernizáció napjainkban evidenssé válása révén a hagyományos paraszti kultúra létét veszélyeztető jelenségfolyamatok leírása is helyet kapott: már nincs „a 24. óra

utolsó pillanatában” még elkapott archaikus maradvány, nincs változás nélküli történetiség és autentikusság. Az antropológusok a változások megértői, föltárói, megnevezői is lettek.³ A hagyománytartó életvilágok leírásának, „mentő” pillanatfelvételeinek értelmezési „alapja az a tudományos konstrukció, amely a hagyományos paraszti társadalom és a 20. századi modernizáció viszonyát »összeütközésként« tételezi, a hagyományt a klasszikus modern gondolkodásmódra jellemző dichotomikus képzetek – pl. természet-kultúra, tudomány-politika – egyikeként értelmezi, és ezt a két társadalomtörténeti korszakot kibékíthetetlen ellentétpárként kezeli. [...] Az 1970–80-as években az etnográfiai figyelem a modernitásban, illetve a késő modern társadalomban működő intézmények, gyakorlatok és viszonyok megfigyelésére és értelmezésére irányult, pl. a fogyasztásra. A modernitás tehát az etnográfia tárgyává vált – egyaránt képezve a tudományos munka keretét és témáját. Ez a változás radikális módon kérdőjelezte meg a kulturális antropológia és az antropológiai praxis alapját képező eszméket és a korábban axiómaként kezelt feltételezéseket. Ennek következtében indult meg az antropológiai kutatás és szemléletmód újraértelmezése. A modern társadalom iránti érdeklődés kialakulásával egyrészt új irányba fordult az antropológiai tekintet, másrészt annak ismeretelméleti pozíciója is elmozdult. Az Európán kívüli világot a klasszikus antropológia a nyugati modernitásból »kifelé« fordított figyelemmel vizsgálta, míg a kutatás tárgyaként értelmezett kortárs szociokulturális életvilág a »befelé«, önmagára irányuló kutatói tekintetet követelte meg, ahol a kutató egyben alanya is a vizsgálat tárgyává tett társadalomtörténeti struktúrának és kulturális kontextusnak. Az antropológus tehát értelemszerűen maga is az adott modern társadalom »benszülöttje«, nemcsak »belülről ismeri« a szociokulturális viszonyokat vagy sokkal inkább azok egyfajta összefüggésrendszerét, hanem rendelkezik a kortárs életvilágban nélkülözhetetlen kulturális tudáskészlettel is. Az 1980–90-es évektől a lokális szintér és a makroösszefüggések, illetve a globális változások együttes tanulmányozása vált fontossá annak a felismerésnek köszönhetően, hogy a világméretű folyamatok a korábbiaknál erőteljesebb hatást gyakorolnak a társadalmi térben működő jelentésekre, eszmékre, szimbólumokra, viszonyulásokra és stratégiákra. [...] A szinkron vizsgálatok számtalan olyan kihívással is szembesítik a szakembereket, amelyek előmozdíthatják az átörökített tudományos formákkal történő kritikai szembenézést. A lokális társadalmak jelenkutatása továbbá hozzájárulhat a magyar néprajztudomány 21. század eleji »modernizációjához«, a hagyományos, alapértelmezett beállítódások és axiómák megkérdőjelezéséhez, illetve újragondolásához, a kortárs társadalomtudományi eszköztár etnográfiai kutatásokba történő következetesebb beemeléséhez. [...] Az 1980-as évek elejétől egyre inkább világossá vált, hogy a saját társadalom kutatása esetén a klasszikus, vagyis az intenzív otlakás térbeli gyakorlatként felfogott terepmunka⁴ helyett szükség van egy sokkal rugalmasabb módszer kialakítására, amely alkalmas a nem egy helyhez kötődő társadalmi jelentések, kulturális tudás, tárgyak és elképzelések mozgásának, földrajzi mobilitásának nyomon követésére. A migrációkutatásban már ebben az évtizedben általános volt a két helyszínen végzett terepmunka, a több szintéren megvalósított 'ottlét (ott tartózkodás)' gyakorlata (practice of 'being there'), vagyis a kibocsátó és a befogadó társadalom kulturális kontextusának megismerése a vándorlás folyamatának megértése és a 'sűrű leírás' létrehozása érdekében. [...] Annak, hogy az etnográfia lokalizációs stratégiái iránti tudományos érdeklődés az 1980-as években jelent meg, elméleti és módszertani vitákat generálva a kulturális antropológiában, a tár-

sadalomtudományokban bekövetkezett térbeli fordulat volt az egyik oka.⁵ Az 1990-es évekre megfogalmazódott az igény a földrajzilag és kulturálisan adott helyhez kötött terepfogalom kritikai megközelítésére és olyan új módszerek kialakítására, amelyek egyáltalán hozzáférést biztosítanak a változó térben szerzett mindennapi – lokális és globális – tapasztalatok megismeréséhez és értelmezéséhez. A Malinowski kidolgozta klasszikus terepmunka-módszer elméleti és gyakorlati rendszerének átgondolására tett legnevesebb kísérlet az amerikai antropológus, George Marcus nevéhez fűződik.⁶ Marcus 1995-ben vezette be a több színterű vagy többterepű etnográfia (multi-sited ethnography) fogalmát annak érdekében,⁷ hogy az antropológiát a társtudományoktól megkülönböztető terepmunkával is nyomon lehessen követni a globális világ szociokulturális összefüggéseit, illetve a globalizációs jelenségeket. A több színterű etnográfia igen hatékonynak bizonyult a »térben és időben szétszórta elhelyezkedő kulturális jelentések, tárgyak és identitások áramlásának« tanulmányozásában,⁸ a lokális és strukturális szintek összekapcsolásában (glokálitás), a sokféle szituációba ágyazott tudás megismerésében...» (Lajos 2013).

Kerülni próbálván a látszatot, nevezetesen hogy nyári politológiai táborban kiküldött etnológusként dekomponálni próbálom itt a kortárs és releváns Európa-kép fölvezetésében részt venni hajlamos partnereket – egyúttal persze bevallva, hogy ez a célom...! –, elegendőnek vélem itt a hosszúságú idézet mentén arra utalni, miképpen válhat vagy válhatna a politikatudományi kutatások számára is egyik lehetséges mintázat ebből az etnológiai analógiából. Az antropológusok közötti vita sok évtizedes, amely a szinkrón és a diakrón folyamatok (magyarabban szólva a jelenkori, párhuzamos, és az időben változó, történeti) felfogásmódok között létezik egy nyerő harmadik is, mely részvételi metódusokra és a folyamatok összehasonlító elemzésére, otlétre ÉS rálátásra egyaránt épülhet, énikus és étikus szempontot egyaránt figyelembe vesz, netán a kortárs társadalomtudományi szcénából át is emeli a részvételi akciókutatás módszereit, aspektusait, lehetséges pillantásait... Vagyis nemcsak fölülnézetből kutató, rálátással fogalmaz, egyetlen nézőpontból beszél el a vélt/valódi társas valóságot és politikai mechanizmusokat, hanem mindezt egyszerre több térből, több kutatás összehasonlításával, a saját „normál optika” időnkénti nagylátószögűre cserélésével, variózással, változó fókusztávolsággal és éles/életlen árnyalati kompozícióval teszi. A kereső optika, a megfigyelő kamera látószöge, a folyamatokat időben is követni képes belátások lehetősége nem fölszámolja vagy ellehetetleníti a politikai világok szóbeli leképeződésének sanszait, hanem épp megsokszorozza azokat. S tehetné ezt oly módon, hogy a kutatások lokális relevanciáját (helyi érvényességét, helyben is elfogadhatóságát) sokra tartó aspektust az összehasonlító, a helyi folytonosságot az idői változásokkal gazdagító, az egyszerre több helyszínen zajló kutatásokat is együttes aspektusban figyelembe vevő nézőpontot alkalmaz.

Megítélésem, belátásom szerint Európa státuszváltozásait, Közép-Európa mozgásait, és szereplőinek foratókönyveit nem lehet már egyetlen (bármily kiemelt és bármily magaslati) aspektusból belátni – s a kisebbségeket sem, politikáikat, identitásaikat, európai perspektíváikat sem, vagy még kevésbé. De ha nem csupán az etnológiát veszem, hanem a geográfiát, a szociológiát, és szociálpszichológiát, a közösségkutatások módszertanát, a szociálpolitikát, és további más hasonlókat, akkor lehetséges, hogy a társadalomkutatási gyakorlatok, adatfelvételek, cenzusok, makro-mutatók mellé kiegészítésül mindig is figyelembe kellene venni a mikroterek, mikroközösségek és „szobányi törté-

nések” tág világait is. Javaslatom tehát annyi: lehetséges volna a partner társadalomtudományok „terepéről”, a társ-tudások „émikus” aspektusaiból átvenni azokat a lehetséges opciókat, melyek figyelmeztetnének rá: a többszínű vagy több-terepű kutatások lehetőségeivel hátha egy módszertani fordulatra volna szükség immár ahhoz, hogy nyomkövetők, esemény-kortársak, érvényesen belátók vagy akár csak „objektívak” lehessünk... Ha már (vagy már ha...) ez az „objektivitás” lenne a valódi cél a tudományos hitelességet elnyerni segítő értelmezés.

Talán éppen a kisebbségkutatásokban, épp a regionális vagy mikroközöségi életvilágokban hiányzik ez ma már a legjobban... Akkor is, ha a politika tudománya meg tudta engedni magának, hogy közvetlen hatalmi szolgálat, uralkodó-segítés, államépítés vagy nemzeti stratégiák segítése közben elszakadjon épp attól, amiről szólni hivatott lenne. Köztes- vagy Közép-Európa, amikor az együtt és egymás mellett élő kisebbségeinek belátható világait épp a történeti és rétegzett társadalmi közösségek komplex felfogása, feltárása, leírása tehetné ki mint megközelítési fókuszpont, a legkevésbé sem engedheti már meg magának, hogy magasról, távolról, idegenként vagy hideg „leíróként” bánjon saját létmódjainak megjelenítésével.

■ JEGYZETEK

1. Torockó, 2017. július 5–9. „A mi Közép-Európánk” témakörében tartott nyári egyetemet és nemzetközi konferenciát a kolozsvári Sapientia, a BBTE és az ELTE Jogi Kara. A *Közép-Európa – Történelem és komplexitás* tudásterületen számos politológus, meghívott politikus, pártképviselő, elemző, kutató vett részt, előadást tartottak kolozsvári és budapesti diákok is.
2. Kultúra és Közösség 2013/4. Letölthető: http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2013/4/2013_4_05.pdf
3. Az antropológiai gyakorlatban néhány évtizeddel később egyre erőteljesebben kérdőjeleződött meg a modernizáció mint egyetemes és egyenes vonalú fejlődési modell létjogosultsága. Az 1990-es években ennek hatására jött létre a sokféle (többirányú) modernitás (multiple modernities) elmélete, amely megfosztja a modernizációt homogén vonásától, és annak többféle változata mellett érvel. Ez a szemlélet a modernizáció sokrétűségét összefüggésbe hozza a helyi szociokulturális kontextussal, vagyis a haladást nem tekinti euro-, illetve Nyugat-centrikus folyamatnak, ugyanakkor összeegyeztethetőnek véli a hagyományt és a modernizációt, elfogadja és értéknek tekinti a pluralitást.
4. Clifford 1997. 190, magyarul Clifford 2003. A könyvvezetet lásd az első jegyzetben utalt helyen.
5. Falzon annak felismerése mellett, hogy a tér társadalmilag létrehozott, az alábbi két okot nevezi meg. Egyrészt történeti-pragmatikus okokat, másrészt azt, hogy a kortárs társadalmak egy nagyobb egész részeként működnek, amelynek sajátossága, hogy benne az emberek, tárgyak, ötletek és információk folyamatos mozgásban vannak. (Részletesebben lásd Falzon 2009. 3–6.)
6. Marcus 1986, 1995. Gupta és Ferguson (1997) a klasszikus terep és terepmunka fogalom alternatívái között említi a korábban, az 1960–70-es években megjelenő *akcióantropológiát* is, ami kifejezetten amellel érvelt, hogy a klasszikus modell az egyik, de nem kizárólagos módja az antropológiai gyakorlatnak (Gupta–Ferguson 1997. 25.).
7. A magyarban a multi-sited ethnography kifejezésnek jelenleg kétféle fordítása létezik. Az egyik a *többterepű* (Vörös–Frida 2006. 415; Feischmidt 2007. 225; Kisdí 2012. 48), a másik a *több színű* etnográfia. Jelen esetben, követve Nagy Károly Zsolt gyakorlatát (Nagy 2012. 5.), a továbbiakban a kevésbé bevett több színű etnográfia változatot használom, mivel a globális folyamatok kutatása esetében a terepkutatás több szintéren – lokális és strukturális szinten – történik. A multi-sited helyett angolul a multilocal vagy multilocal kifejezést is használják, lásd pl. Clifford 1997. 190., magyarul Clifford 2003 vagy Hannerz 2003.
8. Az eredeti szöveg szerint: „circulation of cultural meanings, objects, and identities in diffuse time-space” (Marcus 1995. 96 – fordítás L.V.).

■ IRODALOM

- Biczó Gábor: *Alkalmazott antropológia: elmélet versus gyakorlat – konferencia előadás*. 2006. www.mtaki.hu/data/files/939.pdf
- Bennett, John W.: *Applied and Action Anthropology: Ideological and Conceptual Aspects*. Current Anthropology 1996. 37(1). 23–53.
- Chomsky, Noam: *Generatív grammatika*. Európa, Bp, 1985.
- Clifford, James: *Spatial Practices: Fieldwork, Travel, and the Disciplining of Anthropology*. In: Akhil Gupta – James Ferguson (eds.): *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1997. 185–222.
- Clifford, James: *Térbeli gyakorlatok (terepmunka, utazás)*. Magyar Lettre Internationale 2003 /49. 11–17.

- Falzon, Mark-Anthony (ed.): *Multi-sited Ethnography. Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*. Ashgate, Aldershot, 2009.
- Feischmidt Margit: *Az antropológiai terepmunka módszerei*. In: Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Bp.–Pécs, 2007. 223–233. http://mmi.elte.hu/szabaddolcsetet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=834&tip=0
- Gupta, Akhil – Ferguson, James: *Discipline and Practice: „The Field” as Site, Method, and Location in Anthropology*. In: Akhil Gupta – James Ferguson (eds.): *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1997. 1–46.
- Hannerz, Ulf: *Transnational Research*. In: H. Russell Bernard (ed.): *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Altamira Press, Lanham, 1998. 235–256.
- Hannerz, Ulf: *Being there... and there... and there! Reflections on Multi-Sited Ethnography*. *Ethnography* 2003(4). 2. 2001–2016.
- Kisdi Barbara: *Az antropológia elméleti és módszertani dilemmái*. In: Uő: *A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei*. Egyetemi jegyzet. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp., 2012. 47–51. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/kisdi_barbara-kulturális_antropológia.pdf
- Lajos Veronika: *A modernitás eleganciája. A kritikai szembenézés társadalomtudományi gyakorlatának néhány aspektusa*. *Kultúra és Közösség* 2013/ 4. 43–54. http://www.kulturaeskozsoseg.hu/pdf/2013/4/2013_4_05.pdf
- Marcus, George: *Contemporary Problems of Ethnography in the Modern World System*. In: James Clifford – George E. Marcus (eds.): *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press, Berkeley, 1986. 165–193.
- Marcus, George: *Ethnography In/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography*. *Annual Review of Anthropology* 1995(24). 95–117.
- Nagy Károly Zsolt: *„Hová lett a református öntudat?” A magyar református felekezeti identitás megújításának néhány diskurzusáról*. Doktori disszertáció tézisei. 2012. http://communicatio.hu/doktoriprogramok/kommunikacio/abszolutoriumelottutan/2013/nagy_karoly_zsolt/tezisek_nagy_karoly_zsolt.pdf (Letöltés 2013. május 20.)
- Prónai Csaba: *Migráció és kulturális antropológia*. Tudománytörténeti összefoglaló. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és Terep I. Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2002. 347–366.
- Szász Antónia: *Kulturák diverzitása, modernitások pluralitása. A sokféle modernitás elmélete mint lehetséges interpretációs keret*. *Kultúra és Közösség* 2008/4. 5–13.
- Vörös Miklós – Frida Balázs: *Az antropológiai résztvevő megfigyelés története*. In: Letenyei László (szerk.): *Településkutatás. Szöveggyűjtemény*. Új Mandátum Kiadó – Ráció Kiadó, Bp., 2006. 395–416.

